

TÜRK KÜTÜPHANECİLER DERNEĞİ BÜLTENİ

Cilt : XV

Sayı : 2

TÜRK DEVLET DISKOTEK'İNİN KURULMASI ÜZERİNDE DÜŞÜNCE ve DİLEKLER (*)

Ahmet BORCAKLI

Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü
Güzel Sanatlar Bölümleri Başuzmanı

Kütüphanecilikte Diskotek'e ve Filmotek'e doğru ilerleyiş. —Devlet Diskotek'i nedir?— Gramofon'un icadı ve gelişmesi. —Türkiye'de ilk gramofon ve plâk yapımı. — Türk Devlet Diskotek'i neden lüzumludur? — Türk Devlet Diskotek'i veya Millî Diskotek nasıl kurulabilir?— Türk Devlet Diskotek'inin yapacağı işler nelerdir?— Diskotek personelinin nitelikleri.— Türk Devlet Diskotek'i örgüt olarak nereye bağlanmalıdır?

Kütüphanecilikte Diskotek'e ve Filmotek'e doğru ilerleyiş:

İnsanlık düşünce, duygu ve bilgilerini, yani kısaca iç yaşantısını ta yaratıldığı zamandan beri dışa vurmak, ifade etmek zorunluğunu duymuştur. Bu zorunluk, uygarlık ve teknik ilerledikçe çeşitli imkânlarla kavuşmuş ve şimdiden bilemeyeceğimiz yeni yeni buluşlarla sonsuzluğa doğru devam edip gidecektir.

Ecdatlarımız önce his ve düşüncelerini basit ses, hareket ve resimlerle belirtmiş, onları taş ve tuğla üzerine kazıyarak evrenselleştirmiş, daha sonra da papürüs ve kâğıdı icat ederek kitapları meydana getirmişlerdir. Bununla da yetinmeyen insan oğlu, makina çağına ulaşınca bu araçları zorlamış, Gramofon, Radyo, Sinema ve Televizyon'u meydana getirerek kitap aracılığını ortadan kaldıracabilecek şekilde, göze ve kulağa, sanat eserlerini, bilgi hazinelerini sunmak yeteneğine kavuşmuştur.

(*) Bu yazı, Ankara Ün. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Kürsüsünde 28 Mart 1966 günü verilen Konferansın notlarıdır.

İlk kitabeler ve Boğazköy'de yapılan kazılarda bulunan belgelerin yazıldığı Milâttan önce 1200 tarihinden bu yana, kütüphane ve kütüphanecilik mesleğinin var olduğunu kabûl edersek; 3000 yıllık tarihî bir seyrle, kitap ve kütüphanecilik, konuşan kitaplara ve hareket eden resimler çağına ulaşmış bulunmaktadır. Hattâ son yılların kütüphanecilik konusundaki toplantılarında plâk, band ve film problemleri öylesine tartışma ve konuşmalara hâkim olmuştur ki, bazı meslekdaşların kitabın da var olduğunu sık sık hatırlatmaları gerekmiş ve gerekmektedir. Bu da bizlere gösteriyor ki kütüphanecilik mesleğinin gürbüz çocukları olan ikidahlı «Diskotek - Fonotek» ve «Filmotek - Sinematek» zamanımızın âsi gençliği gibi önemli problemleriyle karşımızda durmaktadır.

Gündelik yaşayışımızda artık kitap gibi yeri olan gramofon plâkları ve sinema filmleri yavaş yavaş kütüphanelerimizde de önemli köşeler meydana getirmektedir. Fakat henüz bir Türk Devleti Diskotek'i ve Filmotek veya Sinematek'inden söz açmak dahi düşünülmemektedir. Belki şimdilik bir hâyal gibi görünen bu konu toplum yaşantımız için üzerinde durulması gereken önemli kurumların kurulmasını sağlayacağından ele alınması gereklidir. Her iş önce muhayyelede başladığına göre; biz de burada bu gün hayâlden doğabilecek ve ilerde meydana gelecek Türk Devleti Diskotek'inden bahsedebiliriz. Bütün uygar milletlerde örneği bulunan bu çeşit kurum pek hâyal de sayılmaz. Asker bir millet olagelişimizden midir, nedir? Toplum olarak başlı başına bir işe teşebbüs edemiyoruz. Lüzumuna inandığımız dâvalarımıza bizi yönelten ve bu dâvaları benimseyen, benimseten öncülerini bekliyoruz. Aramızdan Atatürk çıkıyor, şahlanan Türklüğe özgürlüğünü kazandırıyor. Ve Türkiye Cumhuriyeti Kuruluyor. Yakın tarihimizden başka alanlarda da örnek alırsak; Hamdi bey öncülük ediyor; müzeciliğimizin temeli atılıyor. Mithat Paşa çıkıyor, Milli Bankacılığımızın doğmasını sağlıyor. Dr. İhsan Doğramacı, Çocuk hastahanesine kendini adıyor ve bir Hacettepe Tıp Merkezi meydana geliyor. Biz kütüphanecilere en yakın örnek, bir Adnan Ötüken çıkıyor, Milli Kütüphane dâvasına gönül veriyor; Milli Kütüphane kuruluyor. Görülüyor ki bazı fedakâr ve güçlü kişilerin memleket sorunlarına sahip çıkması gerekiyor. Onların fedakârlıkları ve güçleri oranında hayâller gerçekleşebiliyor.

Bütün bunları belirtmekteki maksadım, genç meslekdaşlarımızın meslek dâvalarına sıkıca sarılmalarına dikkati çekmek, bazı mücadelelere ve fedakârlıklara hazırlıklı olmaları içindir. Memleketimizde okadar çok el atılmadık konu var ki.

Bu gün ben ilgili olduğum Diskotek-Fonotek ve daha sonra da Filmotek-Sinematek konuları üzerinde duracağım. Birisi gramofon'un ica-

diyle diğeri ise sinemanın doğuşu ile meydana gelmiş kurumlardır. Her iki mekanik cihazın da mucidi Amerikalı Thomas Edison'dur (1847-1931).

Devlet Diskotek'i nedir?

Diskotek'in kısaca tarifi: Plâk kütüphanesidir. Anlamın kapsamını daha da genişletirsek Fonotek kelimesini kullanmamız gerekir ki, ses kayıtlarıyla ilgili bütün araç ve gereçlerin toplandığı bir kuruluş demektir. Gramofonun icadından sonra doğan bu kuruluşların özel bilim merkezleri, Radyo-televizyon, film stüdyoları, devlet veya millî olan çeşitleri vardır.

Konumuz olan Türk Devlet Diskotek'inin veya Millî Diskotek'in tarifi ise: Yurt içinde veya yurt dışında meydana getirilmiş, Türk kültürü, sanatı ve bilim ürünlerinin sesle ilgili kayıtlarının derlenip toplandığı ve tasnif edilerek, günümüzün ve gelecek kuşakların istifadesine sunulacak şekilde saklandığı yerdir. Sesle ilgili müze ve arşiv materyâlini de bu kurum içinde toplarsak (yani plâk'tan gayri diğer araç ve gereçleri!) Devlet Fonotek'i adını vermemiz daha uygun olur.

Gramofon'un icadı ve gelişmesi :

Gramofon'un meydana gelme şartlarını Fransa'da yaşayan İrlanda asıllı Scott hazırlamıştır. Sesin kaydedilmesine imkân veren bir araç üzerinde çalışmış ve ona «Phonautgraph» adını vermişti. Yıl 1857.

Daha sonra bir Fransız şairi ve aynı zamanda fizikçisi olan Charles Cros 1877 yılında Bilimler Akademisinde «Paléophone» diye adlandırdığı bir âletle seslerin kaydedilerek tekrar nasıl dinlenebileceğini ispatladı. Aynı yıllarda Cros'nun tasarladığı makinenin hemen hemen aynıını Amerika'da Edison yapmış bulunuyordu. Bu yüzden Fransa ve Amerika gramofon'un icadı öncülüğünü bir iddia konusu yaptılar ve paylaşamadılar. Sonunda Edison'un Cros'dan bir kaç ay önce gramofonu icat ve imâl ettiği anlaşıldı.

Edison bu ilkel âletine «Phonograph» diyordu. Halbuki İngilizlerin taktığı «Grammophon» adı daha çok kullanılır oldu. Alman asıllı bir Amerikalı olan «Emile Berliner» Edison'un bu yeni buluşu ile ilgilenip, üzerinde çalışarak geliştirmeseydi belkide Phonograph bir oyuncak olma sınırından kurtulamıyacaktı. Balmumundan olan ilk silindirik gramofon plâkları ancak teker teker doldurulabiliyor, onları çoğaltmak mümkün olmuyordu. Yumuşaklığından dolayı çok çabuk bozuluyordu. Çıkardığı ses zayıf olduğundan ancak kulaklara takılan lâstik borularla işitmek kâbil oluyordu. 1888 yılındaki Berliner'in yeni buluşları bütün bu sakin-

caları gidermiştir. Berliner Phonograph'a diyafram ve ses büyütücü boruyu ekledi. Sonra silindirik plâk yerine, yatay dönen tabla üzerinde kullanılabilen daire biçiminde (shellac) gomolaka'dan imâl edilen plâğı meydana getirdi. Ve bu plâkları kalıpla çoğaltılma yeteneğine kavuşturdu. İşte bu andan itibaren biz kütüphanecilerin başına tatlı belâ olan diskotek problemleri ortaya çıkmış oldu. Plâk artık bir sanayi, ticaret malı ve kültür, bilim mâlzemesi niteliğini kazanmıştı. Ve hızla geliyordu.

1896-1900 yılları arasında bu yeni teknikle, popüler şarkılar ve bando müziği ile doldurulmuş plâkların çoğaltılıp yayılması denendi. İngiltere'de çoğaltılmış ilk plâğın üzerinde Ronalds adlı şarkıcının söylediği (The Lost Chord) şarkısı vardı. Bu ilk basılan plâğı dinlemek için toplanan yüzlerce kişi, meraklarının verdiği heyecanla salonu hınca hınç doldurmuşlardı. Ve 1900 yılından sonra ticarî plâklar piyasaya sürülmeye başlandı. Bu devrede sanat hayatının doruğunda bulunan ünlü şarkıcı Enrico Caruso, yalnız doldurduğu plâklardan 600.000 Dolar kazanmıştır.

Her geçen gün gramofon tekniği ilerliyerek zamanımızın mükemmel âletleri meydana geldi. Plâk imalâtındaki gelişmeler üç devreye ayrılır:

- 1876-1900 yılları arası icat ve deneme devresi.
- 1900-1925 yılları arası ciddi kayıt imkânlarının sağlandığı devredir ki elektrik bu sanayi kolunda da kullanılabilir olmuştur.
- 1925-1948 yılları arası elektrikle kayıt tekniğinin doğuşundan «Long Play» uzun çalan plâkların hizmete girmesi devresidir.

Şimdi bu devrenin devamı olan «Stereo» ve «High Fidelity» derinliği olan yüksek evsafli plâk çağını izlemekteyiz.

Türkiyede gramofon ve plâk yapımı :

Gramofon'un Türkiye'ye giriş yıllarını, Ercüment Ekrem Talu'nun 1943 yılında çıkan Perde ve Sahne Dergisinde yayınlanan bir anı yazısından, 1896-97 olarak öğrenmiş bulunuyoruz. Yazıyı faydalı olacağı kanısıyla aynen bu sütunlara aktarıyorum.

«İlk gramafon - ovaktiki adı ile fonograf - da yine bize o tarihlerde (1896-97) gelmiştir. Benim ilk dinlediğim âlet borusuzdu ve diyaframın üzerinden uzatılmış olup uçları kulaklara sokulan çifte lâstik ile sedayı naklederdi: Plâk yerine de balmumundan, hususî tarzda yapılmış üstüvâni kovanlar kullanılırdı. Bu kovanların bir iyiliği vardı. Yine hususî bir dispozitif = tertip sayesinde kovanları silmek ve yeniden doldurmak kabildi. Bu suretle dinlediğin iz sazende veya hanendeyi davet eder, sevdiğiniz havalarla bizzat kovan doldurabilirdiniz.

Bu ilk fonografi İstanbula herkesten önce, Beyoğlunda Parmakkapı'da eczahanesi bulunan kimyager meşhur Dellasuda Faik paşa getirmişti. İsteyen, eczahaneye gidip bir kuruş - o vaktin kıymetli gümüş kuruşu mukabilinde bir veya iki kovan dinleyebiliyordu.

Hiç unutmam, ben bu suretle Fransız edibi Emile Zola'nın güç anlaşılır nutkunu, ve birde Enclume adlı bir Polkayı ilk olarak dinlemiştim.

Fonograf ucuz ve portatif olduğu için memleketimizde sinematografdan daha çabuk taammüm etti.

İstanbul tarafında fonograf ve kovan ticareti yapan müteaddit mağazalar açıldı.

Beyoğlunda Odeon tiyatrosunda açılan ilk sinema bundan iki yıl sonradır.»

Türkiyede ticarî gramfon plâğı imalatı 1900 yılından sonra İstanbul'da Balumentahl Kardeşlerin kurduğu fabrika ile başlamıştır. Daha sonra bu şirketin adı Columbia olarak değişmiştir. Hafız Aşir'e ilk plâğı doldurtan bu kurum 20-25 yıl rakipsiz olarak çalışmıştır. Daha sonra diğer plâk yapımcıları ve distribütörler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1960 yılına kadar yalnız 78 dönüşlü gomolakadan plâklar yapılmış, bu tarihten sonra da adı geçen plâkların yapımına devam edilmekle beraber piyasada önce 45 dönüşlü ve son zamanlarda da 33 dönüşlü yerli plâstik gramfon plâklarına rastlanmaya başlanmıştır. Kesin bir istatistik bilgisi olmamakla beraber her yıl Türkiyede ortalama 500-750 çeşit gramfon plâğı basılmaktadır. En çok tutulan plâkların satış rekoru 25-30 bin kadardır. (Amerika ve Avrupa'daki rekor seviyesi 250 bin-1 milyondur). Bizde basılan bütün plâkların kalitesi yalnızca para kazanmak amacını aksettirecek niteliktedir. Ve imalatçı firmaların ticarî plâk katalogları her yıl basılıp yayınlanır. Fakat 1934 den önce yayınlanan katalogları bulmak ise ancak bir tesadüfe bağlıdır.

Türk Devlet Diskotek'i neden lüzumludur?

Görülüyor ki Devlet eliyle derlenip saklanmayan her doküman'ın sonu tesadüflerin eline terk edilmiş oluyor. Nitekim ortalama bir sayı olarak 30 bin plâklık yarım yüzyılın Türklükle ilgili sesli ve sözlü kültür hazinesi devlet tarafından derlenemediğinden yok olmuştur. Geçmişimizle aramızdaki uçurumun daha da artmaması için harekete geçmek lâzımdır.

Uygar memleketler (Dépo Légal yani Derleme Kanunları yoluyla yıllar öncesi bu işi başarmışlardır. Veya bu görevi Ticarî Patent Bürolarına bırakmışlardır. Söz gelişi 1897 yılındanberi Copyright kayıtları tutan Amerika Birleşik Devletleri Kongre Kütüphanesi, (Congress of Library), plâklar kanun kapsamının dışında bırakıldığı halde 154.000 plâklık bir

diskotek'e sahiptir. Bu rakam 43.5 milyon eser bulunan kütüphanede, Amerikada basılan bütün plâkların toplam sayısı olamaz. Burada toplanan plâkların bir seçime tâbi tutulduğu besbellidir. Arta kalan plâkları ise (Patent Office, Department of Commerce, Washington D. C. USA) Ticarî Patent Bölümü Bürosu'nda bulmak mümkündür. İspanya da derleme kanunu yoluyla plâkları toplayıp Millî Kütüphanesi (Palacio Bibliotecas) ın Müzik Bölümünde 8.000 plâklık Devlet Diskotek'ini meydana getirmiştir. Ve kataloglarını istifadeye sunmuştur. İtalya 40 yıl önce harekete geçmiş 1928 yılında Devlet Diskotek'i (Discoteca di Stato)yu Romada kurmuş 1939 yılında yeniden düzenlemiştir. Halen 40-45 bin plâk ve banda sahip olan kurum Başbakanlığa bağlıdır ve mâlzemesini (Centro Nazionale Sussidi Audiovisivi) Via S. Susanna 17 Roma merkezi aracılığı ile derleme olarak sağlar.

Rusyada ise plâk sanayii de ihtilâlden sonra devlet eline geçtiğinden 1920 den beri eksiksiz bir Devlet Diskotek'i vardır.

Türkiye'nin de bir Derleme Kanunu vardır. 1934 yılından beri yürürlükte. Nevarki bu kanunun da bazı eksiklikleri vardır. Örneğin derlenemeyen gramofon plâkları ve sinema filimleri gibi. Önce yapımcılar zorlanmış bir miktar plâk derlenebilmiştir. Fakat kanundaki gediği keşfeden şirketlerden daha sonra plâk almak mümkün olmamıştır. Derlenebilmiş 4 bin kadar plâk Ankara Etnoğrafya Müzesinde ve Ankara Devlet Konservatuvarında depolanmış durmaktadır. Son zamanlarda Konservatuvardaki grup değerlendirilmek için ele alındığı halde Etnoğrafya Müzesindekiler, bakım şartlarından yoksun, kırılıp dökülmekte olan bir yığın durumundadır.

Türk Devlet Diskotek'i veya Millî Diskotek nasıl kurulabilir?

Daha önce tarifini yaptığımız Türk Devlet Diskotek'inin veya Millî Diskotek'in kuruluşuna nasıl gidebiliriz?...

Böyle bir kurumun kurulması için en ideal yol Türk Devlet Diskotek'i veya Millî Diskotek kanununun Büyük Millet Meclisinden geçerek kabul edilmesidir. Bu ortam henüz hazır olmadığına göre yürürlükte olan Başma Yazı ve Resimleri Derleme Kanununumuzun plâklar ve sinema filimleri yönünden açık bıraktığı gediği kapatan yeni Derleme Kanunu Tasarısını bir an önce Büyük Millet Meclisinden geçirmek çarelerini aramak lâzımdır. Kanun işleri hâl yoluna girinceye kadar, günümüzde çıkan plâkları satın almaya bazı kurumlarımızı yetkili kılmak gerekmektedir. Yeni derleme kanunu çıksa bile eski yıllar için geçerli olmayacağından geçmiş yılların açığını satın alma yoluyla kapamaya devam edil-

melidir. Bu görevi üzerine alabilecek en uygun kurum, Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü, Müzeler Genel Müdürlüğü veya Ankara Devlet Konservatuarı Müdürlüklerinden biri olabilir.

İlk iş olarak çeşitli kurumlarda olan materyal bir elde toplanmalı ve Türk Devlet Diskotek'i veya Millî Diskotek'in nüvesi meydana getirilmelidir. Bu toplanacak yerin de, basılı derleme eserlerin depolandığı ve Türkiye Bibliyografyası'nın hazırlandığı Millî Kütüphane içinde olması en akla yatanıdır. Zaten Millî Kütüphane Müzik Bölümü 1000 plâklık dünya müzik literatüründen seçme koleksiyona sahip bir diskotek kurmuştur. Teknik bilgi edinilmiş ve uygulanan sistem iyi sonuçlar vermiştir. Personel ve tahsisat bakımından desteklenmek suretiyle Millî Diskotek görevine de bu bölümde başlanabilir. Nitekim eski plâkların alınması kararına varan Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü bu işe başlamak üzere dir.

Türk Devlet Diskoteki'nin yapacağı işler nelerdir?

Devlet Diskotek'i veya Millî Diskotek'in iki aslı işi olacaktır.

— Birinci görevi yurt içinde imâl edilen bütün gramofon plâklarını, çoğaltılan ses bandlarını ve yurt dışında yapılmış Türklükle ilgili adı geçen mâlzemeyi derlemek, fiş ve matbu kataloglarını meydana getirmek, onları depolamak ve istifadeye sunmaktır.

— İkinci görevi Türk Kültür ve Sanat eserleri ile Türk Milletine yararlı olacak ciddi eserleri plâğa alarak veya bandlarını çoğaltarak kaliteli koleksiyonlar yayınlamaktır. Tıpkı «Millî Eğitim Bakanlığı Klâsik Eserler Yayınları» gibi.

Arzettiğimiz görevleri yaparken Devlet Diskotek'i veya Millî Diskotek akla gelen şu konuları ve daha başkalarını ele alabilir:

1 — Edebiyat

- Türk halk edebiyatı
- Türk divan edebiyatı
- Zamanımız Türk edebiyatı
- Yabancıların edebiyatından seçmeler

2 — Tarih

- Genel Türk tarihi
- Osmanlı tarihi
- Türkiye Cumhuriyeti tarihi

3 — Dil

- Genel Türk Dili
- Türk Dili lehçeleri ve doğru telâffuz
- Türk dili grameri

4 — Folklor

- Türk folkloru
 - a) Halk edebiyatı-Halk dili-Halk musikisi
 - b) Halk inanışları-Hurafeleri
- Yabancıların folklorundan örnekler

5 — Musikî

- Geleneksel Türk Musikisi
- Çağdaş Türk Musikisi
- Piyasaya Musikisi

6 — Din

- Şamanlık
- İslâmiyet
- Diğer dinler

7 — Eğitim

- Sesle ilgili Eğitim dokümanı
- Çocuk plâkları
- Ve benzeri.

Diskotek personelinin nitelikleri :

Yukarıda saydığımız işlerin Millî Diskotek'te yapılabilmesi için uzman kütüphaneciler kadrosuna ihtiyaç vardır. Bu gün artık yalın kütüphanecilik bilgisi yeterli değildir. Bazı konularda uzmanlaşmak gerekmektedir. Nitekim her kurum kendi iş alanında yararlı olabilecek kütüphaneci aramaktadır. Diskotek, Filtotek ve Müzik kütüphanelerinde çalışacak kütüphanecilerin uzun bir eğitimle kendi dallarında uzmanlaşmaları icap etmektedir.

Türk Devlet Diskotek'i veya Millî Diskotek örgüt olarak nereye bağlanmalıdır?

Devlet Diskotek'i veya Millî Diskotek ileri bir görüşle Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Müsteşarlığı örgütünde bağımsız bir müdürlük veya Filtotek'i de katarsak bir Genel Müdürlüğün Şubesi olursa çabuk ve kolayca gelişmesi sağlanmış olur.

Dileğimiz, ne şekilde olursa olsun, diğer kurulacak lüzumlu kurumlarımızla birlikte Millî Diskotek veya Devlet Diskotek'imizin bir an önce kurulmasıdır.

Bu yazı için faydalanılan eserler ve makaleler :

Ahmet Borcaklı: Diskotek (Plâk kütüphanesi), Filtotek (Band ve plâk kütüphanesi). Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni Cilt: XI Sayı: 1-2

- Ahmet Borcaklı:** Gramofon plâkları (Modern kütüphanecinin çetin sorununu). Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni Cilt: XIII Sayı: 1-2
- Catalogo delle Edizioni e Registrazioni dela Discoteca di Stato. A cura:** Eva de Paci. Roma Edizioni Discoteca di Stato. 305 S. 8°
- Ercüment Ekrem Talu:** İstanbulda ilk sinema ve gramofon. Perde ve Sahne [Dergisi]. Yıl: 1943 Sayı: 7
- Edibe Birsen:** İspanya Millî Kütüphanesi. Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni Cilt: XIII Sayı: 1-2
- Grove's Dictionary of Music and Musicians.** Fifth edition I-IX Volumes. Edited: Eric Blom. London 1954 Mac Millan and Co Ltd. III. cilt Sahife 864.
- Hâmit Zübeyir Koşay:** Arşiv nedir? İstanbul 1936 Devlet Matbaası. 8 S. 4°
- Library of Congress Catalog Music and Phonorecords.** Washington 1964 The Library of Congress. 193 S. 4°
- P. Saintyves:** Folklor elkitabı. Çev: Bilâl Aziz Yanıkoğlu. İstanbul 1951 Haşet Kitabevi. 206 + [5] S. 8°
- Percy A. Scholes:** The Oxford Companion to Music. Ninth edition. London 1963 Oxford University Press. 1195 S. 80
- U.S.A. Cod of Federal Regulations.** Title 37 Chapter II 202.8 (b).